

is, hogy vannak különbségek spanyolok és indiánok között ez utóbbiak hátrányára, máris a következő egyhangú evolucionista sémára redukálja azokat: ők (*ott*) olyanok *most*, mint amilyenek *egykor* mi voltunk (*itt*) (a sémát, kell-e mondanunk, nem ő találta fel). Kezdetben minden nép durva, csiszolatlan, barbár módra élt (Las Casas nem hajlandó észrevenni a sajátlag korabeli barbárságot), az idő múlásával az egyes népek el fognak jutni a civilizáció (értsd: a mi civilizációnk) eredményeihez. „Nincs okunk meglepődni azokon a gyarlóságokon, civilizálatlan és szabályozatlan szokásokon, amelyekkel az indián népek körében találkozhatunk, mint ahogy nincs okunk őket ezért megvetni sem. Mert a világ legtöbb nemzete (ha ugyan nem kivétel nélkül valamennyi) bizony ennél romlottabbnak és züllottebbnek mutatkozott, sokkal kevesebb óvatosságról és bölcsességről tett tanúbizonyságot viselkedésében s az erkölcsi erények gyakorlásában. Mi spanyolok is, elemk idején, a mainál sokkalta elvetemültebben viselkedtünk, szokásaink ésszerűtlensége és zavarodottsága miatt csakúgy, mint ahogy beste szokásaink és bűneink miatt is.” (APOLOGETICA HISTORICA, III. 263.)

Las Casas ezúttal is kétségkívül nemes lelkű. Nem hajlandó csak azért lenézni a másikat, mert különbözik. De azon nyomban egy lépéssel tovább megy. Hozzáteszi: nem is különbözik. (Vagy: egyszer majd nem fog különbözni.) Az egyenlőség posztulátuma magával vonja az azonosság tételezését. A „másik”-ról folytatott vitának ez a nagy alakja, még ha kétségkívül rokonszenvesebb is ellenfelénél, nála is kevésbé vezet el bennünket a „másik” megismeréséhez.

(Tzvetan Todorov LA CONQUÊTE DE L' AMÉRIQUE – Paris, 1982 – című művének részlete.)

Bán Zsófia

HARMADIK TÍPUSÚ TALÁLKOZÁS

Amerika felfedezésének 500. évfordulója, Amerikából nézve

„Kéz a kézben,
kéz a másban,
más a kézben,
más a másban.”
(Pesti graffiti)

Vírus

Bizony, Franz K. is megirigyelné azt a látványos átváltozást, melyen a fehér ember ment keresztül az amerikai kontinensen, rovar helyett halálos vírussá változva. A tavalyi Mozart-év után (Művészet!), 1992 a Történelem éve, melynek során futótűzként terjedt el a hír: a vírusok legújabbban nem a számítógépes rendszerekben, hanem a történelem rendszerében támadnak. (Módosított változat: tulajdonképpen a Történelem, mint olyan, egy nagy vírus, mely némelyek szerint halódik, az utolsókat rúgja, mások szerint viszont épp most szívja meg magát, újabb támadásra készülve.) A komputervírus-gyártóknak, kik legutóbb a Technika nevében egy Michelangelóról elnevezett s a nagy művész születésnapjára időzített vírusbombával lehettek kaján kézcső-

kot a Művészet kacsójára, illő lenne a sorozatot egy Kolumbuszról elkeresztelt vírussal folytatni, a nagy évfordulókra kibocsátott bélyegsorozatok mintájára. E vírusbombát, magától értetődően, október 12-re kellene időzíteni, hiszen aznapra esik Amerika felfedezésének 500. évfordulója. S hogy rövidre zárjuk a számítógépek és a történelem között cikázó gondolatmenetet, közöljük azzal, aki még nem tudná, hogy a P. C. (ejtsd: píszi) már nem annyira a „personal computer” rövidítése, hanem elsősorban a „political correctness”, azaz politikai korrektségeként emlegetett s Amerikában nemrég piacra dobott, minden területet elárasztó és mindenkit fenyegető fogalomintézményé. Aki ezt nem tudja, az nem is lehet P. C., azaz „politically correct”. S aki manapság Amerikában azt gondolja, hogy 1992. október 12. ünnep – mert aznapra esik Amerika felfedezésének 500. évfordulója –, az nem is az.

Aki mégis arra áhítozna, hogy titokban megtudja, mit is takar ez a varázsigé, annak röviden csak ennyit: Amerikában P. C.-nek tekinthető az, akinek világnézete nem eurocentrikus, aki magáénak vallja a pluralizmus elvét, valamint a multikulturalizmus (kettes számú bűvös szó!) értékeit, aki tiszteletben tartja és elismeri a különböző fajok, vallások, nemek és nemi preferenciák, valamint társadalmi osztályok jogait, s végül, aki az általános relativizmus jelszavával a zászlaján lovagol bele a multikolor amerikai naplementébe.

Mármost, a píszi szóvivők szerint, az első ember az amerikai kontinensen, aki maximálisan nem tartotta be a píszi szabályait, az maga Kolumbusz volt. Sőt, nemcsak píszi nem volt, de még higiénikus sem, minthogy magával hurcolt olyan vírusokat, melyektől a bennszülöttek tetemes hányada elpusztult. Továbbmenve: *átvitelt* értelemben ő maga volt az a pusztító vírus, mely letarolta és megsemmisítette a helyi kultúrát. Felfedezés nincs, mondják, mert nem fedezett fel semmi újat (mi az, hogy új és kinek?). Csak egy eltévedt olasz – esetleg örült spanyol – van, akit az indiánok (helyesebben bennszülöttek – „native Americans” –, mert hiszen az *indiánok* elnevezés is csak az ő abszurd agyszüleménye) megtaláltak, s a maguk nagylelkű módján fogadtak. Ha viszont felfedezés nincs, akkor sikertörténet sincs. A siker Amerikában különben sem épülhet a véletlenre; akit nem a kitartás, céltudatosság és szorgalom segít előre, az, mondjuk, szerencsés, de nem sikeres – és az itt nagy különbség. Tehát, legfeljebb *sorscsapásról* beszélhetünk, aminek évfordulója ugyan van, de *ünnepre* csupán a legmegátalkodottabbak gondolhatnak, akik köpnek a P. C. legelemibb szabályaira.

Véletlen

„Eszak-Amerika csak véletlenül függ össze Dél-Amerikával.”* Amennyiben elfogadjuk az aleatorikus földrajz eszméjét, megállapíthatjuk, hogy nemcsak Kolumbusz tévedt véletlenül Amerikába, hanem az amerikai kontinens maga is csak véletlenül van ott, ahol van. Ennyi esetlegességre pedig igazán nehéz – de nem lehetetlen – egy kultúrát felépíteni. A teleológia ilyen mértékű hiánya s e hiálynak tudata csak elbizonytalanít, demoralizál. Az amerikai bennszülöttek nem is hagyták, hogy besűrűdjön világképükbe. Pedig ha képesek lettek volna felismerni a véletlent, mint létezőt, valószínűleg megmenthették volna kultúrájukat és fajtájukat, vagy legalábbis jócskán elodázhatták volna a fehér ember hatalomátvételét saját földjükön.

A helyzet azonban nyilvánvalóan más volt. Hányszor és hányan elmélkedtek már azon, hogy miként sikerülhetett Corteznek maroknyi csapatával legyőznie a hatalmas

* Cholnoky Jenő: UTAZÁSOM AMERIKÁBAN TELEKI PÁL GRÓFFAL. Budapest, 1942.

és erős Azték Birodalmat. S a válaszok mindig afelé mutatnak, hogy a fehér ember eljövetelét eleve elrendelt eseménynek látták, s hogy Cortezt elvándorolt védőistenüknek, Quetzalcoatlnak tartották, aki a birodalmat jött visszakövetelni. Montezuma háta-
 tározatlan, talányos viselkedése legalábbis ezt sejteti, s mire ő meghalt, a spanyolok már eléggé kiismerték a helyi viszonyokat ahhoz, hogy a Montezuma halála utáni ellenállást véresen leverjék. Cortez zsenialitása abban állt, hogy megértette saját jelenlétének a bennszülöttek által nyújtott interpretációját, valamint hogy kihasználta a különböző törzsek között fennálló viszonyokat az „oszd meg és uralkodj” elvét alkalmazva. Képes volt a *másik* szemével látni magát, s belebújt abba a szerepbe, amelyet ráruháztak. Azzá lett, aminek látták. Egyszerűen, az improvizáció művészetét gyakorolta.

Egy rituálén alapuló civilizációban azonban az improvizáció fogalma ismeretlen. Nincs helye az eleve meghatározott és szigorúan körülhatárolt szabályok és rítusok rendszerében. Az improvizáció az a képesség, amellyel a véletlenre reagálunk, amellyel beépítjük azt a valóságba, s amellyel semlegesítjük, illetve optimális esetben a saját javunkra fordítjuk. Lehet persze a véletlennek valamilyen szakrális jelentést tulajdonítani, lehet a véletlent sorsnak, eleve elrendelésnek, az isteni akarat megnyilvánulásának, epifániának tekinteni, egyet azonban nem lehet annak, aki az idő múlását lineárisan éli meg: nem lehet elvitatni az *újdomságát*. * Az amerikai bennszülöttek számára azonban, akiknek ciklikus időképük volt, ** nem létezett az *új* fogalma, minden csupán ismétlődése, visszatérése volt valami korábban létezőnek. Ezért nem is lehetett védekezni ellene. Sőt éppen ellenkezőleg: mindent megtettek azért, hogy a próféciaik beteljesedjenek. (Hogy ez a fajta gondolkodásmód az Ovilágtól sem teljesen idegen, arra talán Shakespeare MACBETH-je a legjobb példa, melynek keletkezési ideje nem is esik olyan messze az itt tárgyalt eseményektől.) A próféciaik pedig a múlt, a múlt ismeretére épültek. Tehát Isten, illetve az istenek útjai nagyon is kifürkészhetőek voltak, s kifürkészésük *kötelesség* volt, csakúgy, mint az erre vonatkozó, megszerzett információ szerint eljárni. Hiszen ha valami egyszer kimondatott vagy leíratott, az számukra már a valóságot jelentette. Ha mégis valami váratlan történt, azt mindig rossz ómenként értelmezték. Váratlan volt, de *nem véletlen*, és semmiképp sem új. Értelmezhető jelként funkcionált, mely valami *ismert* dologra hívta fel a figyelmet.

Ünnep

A rituáléra, azaz ismétlődésre való alapozottság tehát az amerikai civilizációk talpköve és támasza volt egészen addig, amíg nem szembesültek egy olyan világszemlélettel, amelyik nem az ismétlődésre, hanem a folyamatos változásra és a változáshoz való alkalmazkodóképességre épült. E szembesülés törvényszerűen a bennszülöttek leigázását eredményezte, minthogy nem rendelkeztek a védekezéshez szükséges megfelelő stratégiával. Az élmény nem volt *beépíthető*. Ebből a perspektívából szemlélve az 500. évfordulóval kapcsolatos mai reakciókat, nagyon is úgy tűnik, mintha a kollektív tudatalattiban még mindig működne az *újnak* ez az ősi, rituális elutasítása, *tudomásul nem vétele*. Ez természetesen nem azokra vonatkozik, akik megtagadják Amerika felfedezésének *megünneplését*, mert nem tudják ünnepként megélni őseik kultúrájának és fajtájuknak elpusztítását, hanem azokra, akik azon az állásponton vannak, hogy nincs is *esemény*, amiről beszélni lehetne, hogy ez a sok hűhó *semmiért* van, és hogy

* Lásd erről Tzvetan Todorov: LA CONQUÊTE DE L'AMÉRIQUE Paris, 1982.

• Lásd például az aztékok kerék alakú naptárát.

leghelyesebb lenne az egészről elfeledkezni, úgy, ahogy van. (Talán ezeket nevezhetnénk: puristáknak.) Mert azt, hogy Mexikóváros katedrálisa előtt egy táblán az „1492. október 12.: a Nemzeti Szerencsétlenség Napja” szövegű felirat olvasható, azt – különösen Európának mifelénk eső tájkán – *értjük*. Hogy Mexikó és néhány más latin-amerikai ország, valamint jó néhány észak-amerikai etnikai kisebbség és vallási közösség úgy döntött, hogy nem ünnepli meg az 500 éves évfordulót, azt is *értjük*. Azonban az, hogy valaki a *felejtés* mellett törjön lándzsát, nemcsak érthetetlen, de egyben megengedhetetlen is. Elvégre a felejtés nemcsak a leigázóknak, de a leigázottaknak sem lehet kiváltsága. Valaminek a kezdete hiába jelenti valami másnak a végét, mégiscsak egy új *kezdet*. Mintha ezt hívnák történelemnek.

A harmadik

Az új paradigmák mindig a kettős irányú mozgások által létrehozott energiából születnek. Amerika felfedezésének éve is jól illusztrálja ezt a tézist. Köztudomású, hogy 1492 nemcsak Amerika felfedezésének éve, hanem a spanyolok mórok feletti győzelmének, valamint a zsidók spanyol földről való kiűzetésének éve is. Az európaiak számára mindhárom esemény a kereszténység győzelmeként volt értelmezhető, és általában – így Kolumbusz is – összekapcsolták őket. Tehát, abban a pillanatban, amikor egyfelől az elutasítás és kiűzetés gesztusának lehetünk tanúi, megtörténik a felfedés és beépítés gesztusa is – bármilyen erőszakos legyen is ez. Távolodás; közeledés.

Amerika felfedezése azonban már nem is a Másikkal való találkozás pillanata volt, hanem inkább – ha szabad ezt a „Newspeaket” még tovább fokozni – a Harmadikkal. (Már úgylis kissé fád ez a bizonyos Másik – *l'Autre* –, aki az utóbbi években gonosz kis zsúrsátánként randalírozott a művelt Nyugat irodalomkritikai szalonjaiban.) Ez valóban egy *harmadik típusú találkozás* volt. Az *én* és a *te* után beúszott a világképbe az *ő*, a harmadik személy, aki *nem mi* vagyunk, s aki legalább annyira földönkívülinek hatott, mintha öt szeme, három füle és zöld színe lett volna. Mert hiába volt a Közel- és Távol-Kelet, valamint Afrika fizikailag ugyanolyan messze Európától, mint Amerika, lelkileg mégis közelebb álltak az Ovilághoz, mint az újonnan felfedezett kontinens. Afrika, Ázsia és a Közel-Kelet mindig is valamiképpen részei voltak az európai tudatnak, sőt az európai kultúrtörténet bizonyos korszakaira köztudomásúan erős hatással voltak (lásd például a XIX. század keletmániáját, a minden területet megfertőző orientalisztikaórületet). A keresztény Európa szinte kezdettől fogva a muzulmánok, az iszlám birodalom *ellenében létezett*,* ami ily módon szerves része lett Európának. Elvégre egy hagyományos ellenség (értsd: aki *része* a hagyományoknak) nagyon is intim viszonyt jelent – fizikailag hiába van kívül, lelkileg bizony mélyen *belül* van.**

Az Amerikával való találkozás azonban azt eredményezte, hogy az *addigi egészről* kiderült, csak egy töredékes mozaikkép volt. Ez már önmagában is örjítő gondolat,

* Lásd erről Edward Said: *ORIENTALISM*. New York, 1978.

** Lásd példának okáért Amerika hiányérzetét tradicionális ellenségének, a Szovjetunióknak elvesztésével kapcsolatban ebben az átmeneti korszakban, amikor még nem sikerült a vákuumot újabb, megbízható ellenségképpel betölteni. Egy jól működő ellenségkép egyébként retrospektíve is képes megváltoztatni a szubjektív történelmi tudatot, amit jól illusztrál az az adat, amire egy amerikai közvélemény-kutatás során derült fény, mely szerint az amerikaiak döbbenetesen nagy százaléka él abban a hiedelemben, hogy Amerika a Szovjetunió ellen harcolt a II. világháborúban. Ami egyébként azt is szépen kidomborítja, hogy az effajta viszonyoknak természetesen vajmi kevés köze van a tényekhez, sokkal inkább egy vízió, egy lelkiállapot, egy szellemkép, amit a tények csak megzavarnak.

hiszen akkor, ugyebár, felmerül a gyanú, hogy *még ez sem minden*. És ha nem ismerjük az egész kiterjedését, akkor hol van a középpont? És a nem létező középponthoz képest hol vagyunk *mi*? (És egyáltalán, merült fel titokban Kolumbuszban, *hol vagyunk???*.) Ehhez társult még az a nem elhanyagolható probléma, hogy *mi* ugyan – akár a középponthoz, akár bármi máshoz képest – nem tudtuk, hol vagyunk, *ők* viszont nagyon is ott voltak. Sőt: *otthon* voltak. Az ezzel a ténnyel (*velük*) való szembesülést pedig nem nagyon lehetett elkerülni, bármennyire azt szerettük volna is, hogy az új helynek inkább csak földrajzi paraméterei legyenek, emberi tényezőktől mentesen. Az Óvilágba küldött első beszámolók és leírások jól tükrözik ezt a vágyat, minthogy alig tartalmaznak a bennszülöttekkel kapcsolatos információkat. Persze ahhoz, hogy valami merőben újról és érthetetlenről beszéljünk, merőben új – és eleinte általában érthetetlen – nyelv szükséges. A modern kor megszületése e nyelv megszületésének pillanatához kötődik. Vagyis ahhoz a pillanathoz, amikor már halaszthatatlanná, szükséggá vált a *Harmadik értelmezése*, ami egyúttal az Én, a Mi értelmezését is alapvetően megváltoztatta.

E nyelv, e szükség megszületésének pillanata azonban nem esett egybe a találkozás pillanatával. Kopernikusz tanai, például, csupán később váltak általánosan ismertté, Galilei és Giordano Bruno pedig még meg sem születtek. A közbeeső süket, vészjósló csendben, amikor még az istenek is hallgattak, fagyott rá az áldozatokra úgy a vér, hogy később már lehetetlenné vált őket (és gyilkosaikat) tisztára mosni. Ez azoknak a filmeknek a csendjéhez volt hasonlatos, amelyekben bizonyos jeleneteket megfosztanak a hanghatásoktól, ami óhatatlanul feszültséget teremt a nézőkben. Nincs háttérzene, nincs dialógus, nincs ajtócsapódás, pisztolydördülés, tücsökciripelés, csak az a vemhes, természetellenes csend van, ami ha túlságosan hosszúra nyúlik, szétfeszíti az idegeket, és gyilkos indulatokat ébreszt. Az új nyelv megszületése a hangok újbóli felcsendülését hozta, ami (mint általában) most is segített a látvány értelmezésében.

Ez a találkozás egy olyan *metanoiát* (gondolkodásbeli változást) eredményezett, ami talán a vallásos megtéréshez hasonlítható, s ami, paradox módon, éppen a hittérítőkkel – ez esetben a keresztény Európával – esett meg. Századunkban talán csak ahhoz az élményhez hasonlítható, amikor az űrhajósok először pillanthattak le a Földre fölről, Isten perspektívájából. S mindkét élmény lényege éppen ez: *perspektíva-váltás*.

Nomen

Mi a teendő akkor, ha már mindennek van neve, mire odaérünk? Használjuk a már meglévő neveket, melyek számunkra nem jelentenek semmit – vagy nem *úgy* jelentik azt, amit jelentenek –, vagy eszeljük ki újakat, melyek jobban megfelelnek ízlésünknek, kulturális háttérünknek, temperamentumunknak? Tisztelettől rekedtes, suttogó hangon ismétlegessük a nyelvtörő és misztikus csengésű neveket, melyek a világ áthatolhatatlanságának onomatopeikus megjelenítőiként gördülnek le nyelvünkről, avagy engedjük át magunkat a névadás fékezhetetlen, érzéki örömeinek, mely semmihez nem hasonlítható, eksztatikus gyonyort nyújt? Fogadjuk el a régi elnevezést, mint olyasvalamit, ami szerves, *elidegeníthetetlen* része annak, amivel kapcsolatba lépünk, vagy tekintsünk el tőle dőlyfosen, mint az új szerető, aki hallani sem akarja, hogy kedvesét korábbi partnerei miféle becenevekkel babusgatták, s aki rogtán az első szerelmi aktus során kedvesen, ámde kategorikusan új becenevvel ruházza fel szerelmét, mely az abban a pillanatban megszülető közös, titkos nyelvük kulcsszavaként működik majd, s melyhez más nem férhet hozzá? Tekintsük mágiikus erejű tabunak vagy más levetett, koszos alsóneműjének?

Végül is mi változik egy új névtől? Sok minden, válaszolhatjuk elégedetten avagy kétségbeesetten, aszerint, hogy jónak vagy rossznak értelmezzük a változás tényét. De hát nem gazdagítja-e minden változás egy személy, egy hely vagy egy nyelv történetét? Nem ezektől az összeadódó elemektől lesznek-e egyediekké, megkülönböztethetőkké, mely elemek nem semlegesítik, hanem éppen hogy erősítik, kiegészítik egymást. Jézus is, a maga idejében, a *názáreti* Jézus volt, úgy, mint mondjuk Fehérvári Pál, akinek ősei nyilván Székesfehérvárról jöhettek, mely város inkább gazdagabb, mintsem szégyenesebb attól, hogy történetének bizonyos korszakában Alba Regiának hívták – ezt vajon miért nem sérelmezi senki? Vagy rosszabb-e minőségileg az a nyelv, amelyik sok úgynévezett jövevényszót, „idegen testet” fogad magába? A puristák szerint természetesen rosszabb, ámde melyik az a nyelv, amelyik nem rendelkezik „idegen” elemekkel, beleértve az olyanokat is, melyekről még a leggyanakvóbb purista sem feltételezné, hogy nem hazai földön fakadt? S vajon meddig kéne leásni, hogy „tisztá” víz jöjjön a kútból?

Miért nem lehet a neveket (a tulajdonneveket) is egyszerűen a nyelv részének tekinteni, s a tulajdonnév-változásokat a nyelv változásaiaként elfogadni? Természetesen azért nem, mert a tulajdonnevek nem csupán annak a tulajdonát képezik, aki vagy ami viseli a nevet, hanem azét is, aki *adta*. Szövevényes érzelmi és birtokviszonyok és gyakran mágikus erők hordozója, mely például egyes bennszülött törzseknél az egyének legféltebb titka, tehát *nem nyilvános* dolog. Az antropológusok* tehetséges konkviztádorokként jártak el, mikor a féltve őrzött titkok birtokába jutva, *felfedték* azokat a törzs más tagjai előtt, ezáltal megfosztva a neveket mágikus erejüktől. Egy szóval: megszenteltelenítették őket.

Köztudott, a névváltoztatás minden diktatórikus, erőszakos hatalomátvétel természetes velejárója, lévén a birtokbavétel egyik legősibb jele. Nyelvi billogozás; erőszakos beavatkozás. Mintha Adám odaállt volna a dromedár elé, s az Úristennel ujjat húzva, azt mondta volna neki: „Legyen a te neved mostantól fogva: varacskos disznó, s aki nem annak hív, az legyen: átkozott!” S ugyan mindenki tudná, hogy a dromedár nem varacskos disznó (és viszont), mégis mindenki annak hívná („Határeset!”), nehogy fogjon rajta az átok. E kettős beszédaktus után (névadás, elátkozás) Adám nyilván úgy érezné, hogy mostantól aztán ő az úr a környéken, egészen addig, míg valaki (netán maga az Úr) el nem igazítaná, hogy valójában hol is lakik az Úristen.

Kolumbusz, Cortez és társaik a kontinens minden aranyát gyakorlatilag szabadon elhordhatták volna, ám nem érték be pusztán ezzel; szükségük volt a nevekre és az istenekre is. Mint egy jó kihallgatósízt, aki nem elégszik meg azzal, hogy a kihallgatott bevallja az eldugott szajré rejtekhelyét, hanem még kiveri belőle lársai és megbízói nevét is, majd kegyelemdőfésként a szerencsétlent felesketti saját szervezete zászlajára, melynek az áldozat ezután hűséggel tartozik. A sima behódolás tehát nem elég; szükség van még a diktatúrák másik elengedhetetlen kellékére is: a megalázásra. Amerika meghódításának, vagy hogy egy kevésbé romantikus szóval éljünk, leigázásának történetében ennek eleven példája, sőt később szimbóluma az a Dona Marina vagy Malinche (azték nevéen: Malintzin) nevű indián nő, aki nemcsak Cortez szeretője, hanem *tolmácsa* is volt, s akinek (hogy a helyzet még ördögibb legyen) igaz szerelme Cuitlahuac, aki nem más, mint Montezuma, az azték császár fivére volt. E történelmi ténynek fényében felmerül a kérdés: lehetséges, hogy a hatalmas azték birodalom egy véletlen

* Lásd például Lévi-Strauss esetét a nambikwara indiánokkal.

(?) *félrefordítás* eredményeképpen veszett el? (Lásd: „nem osztogatnak, hanem fosztogatnak...”) Ki tudja. Az azonban bizonyos, hogy a magát mitologikus figurává kinőtt Malintzin a mexikói folklórban az eredendő áruulást testesíti meg, s minthogy ráadásul nő, bizony jócskán ludas lehet az ország és tájéka női lakossága határozottan alárendelt szerepének kialakulásában egy amúgy is erősen *macho* kultúrában. Ó, Malintzin, mit tettél velünk...

Titok

Paradox dolog, hogy míg manapság Európa és az egész világ az amerikai kultúrhegemónia ellen kapálózik, felfedezésétől kezdve lényegében a XX. század közepéig milyen csekély hatással voltak az amerikai kultúrák a világ egyéb részeire. Amilyen jelentős volt az új kontinens felfedezése földrajzi, gazdasági, politikai, sőt vallási szempontból is, olyan elenyésző volt kultúrájának kisugárzása más tájakra. A hódítások idejéből csupán elvétve találhatunk korabeli művészek és tudósok tollából származó szövegeket, melyek az amerikai kultúrák rájuk tett hatásáról tanúskodnak. Míg az új földrész gyorsan integrálódott Európa gazdasági és politikai életébe, a páratlan amerikai kultúrák létezése teljesen kikerült a köztudatból, sőt igazából nem is került bele. A XIX. század első feléig kellett várni, míg vállalkozó kedvű tudósok vagy kalandorok újra felfedezték e letűnt világ lélegzetelállítóan gazdag maradványait, ám hogy, hogy nem, ez a második felszínre bukkanás sem volt hosszú életű, s inkább volt a szenzációra örökké éhes sajtó alapanyaga, mintsem rendkívüli értékű tudományos felfedezés. Jól illusztrálja ezt az a tény, hogy az első jelentős, 1879-ben alapított Amerikai Archeológiai Intézet hosszú évtizedeken keresztül kizárólag európai ásatásokra összpontosította figyelmét és anyagi forrásait. A világ tehát, érthetetlen módon, mint egy beteg szervezet az idegen testet, újra és újra kivetette magából az amerikai kultúrákra vonatkozó tudását, s mintegy tudat alatt megtagadta tőlük méltó helyüket az egyetemes kultúrtörténetben. Csupán a XX. században, harmadik felfedezésük után volt képes a világ befogadni – ha nem is feldolgozni – ezt a tudást. Azóta, hogy ezt a gátlást (?) sikerült feloldani, generációk egész sorát babonázta meg ez a továbbra is számtalan titkot hordozó világ, melynek ma már a megoldatlan rejtélyei is ugyanolyan szerves részét képezik világképünknek, mint a tudósok által feltárt tények.

Vajon mi okozhatta ezt a vonakodást, *idegenkedést*? Már sokan sokféle magyarázattal szolgáltak. A titkok látszólagos áthatolhatatlansága az egyik emlegetett ok, ami az adatok példátlan hiányosságából fakad, minthogy az írásos emlékeket a keresztény egyház és a katonaság módszeresen megsemmisítette. A gyökeresen más időszemlélet miatt még a meglévő információkat sem lehetett kronológiailag megbízhatóan elhelyezni, tehát nem volt lehetőség az európai történelemmel való összevetésre. A beépülésre tulajdonképpen maguk a meglévő ismeretek voltak alkalmatlanok, nem illettek bele egyik paradigmába sem. Csupán néhány példát említünk: a rég múlt idők más kultúráival szemben: az amerikai kultúrák nem folyami kultúrák voltak; a maja kultúra az egyetlen házi- és máhás állat nélküli kultúra, mely ennél fogva nem ismerte a kocsit; a világ fejlett kultúrái között a majaké volt az egyedüli eke nélküli kultúra, s ők voltak a világ egyetlen népe, mely birodalmát kívülről befelé terjesztette. Ennyi idegenséggel, radikális mássággal nem tudott mit kezdeni a világ, sőt talán titokban még a Sátán földi birodalmának is gondolhatták. Isteneik képi ábrázolása nagyon is ezt az elméletet látszott alátámasztani.

Amerikában az 1-800-zal kezdődő telefonszámokat ingyen lehet hívni, s általában valamilyen szolgáltatást, illetve információt nyújtanak; a tárcsán a számokhoz párosított betűkből pedig értelmes szavakat formálnak a könnyebb megjegyezhetőség kedvéért. Nemrég láttam egy hirdetést, mely azt ajánlotta, hogy bizonyos történelemmel kapcsolatos információkhoz úgy juthatunk hozzá, ha felhívjuk az 1-800-HISTORY kódszámú telefonszolgálatot. („Call: 1-800-HISTORY.”) Magam is csak ezt tudom ajánlani mindazoknak, akiknek még megválaszolatlan kérdéseik maradtak a témával kapcsolatban: hívják fel a történelmet.

Octavio Paz

MEXIKÓ ÉS AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK

Ami elválaszt, és ami összeköt

Csuday Csaba fordítása

Szegénység és civilizáció

Az ember ugyan nem a teremtés koronája, de annyi bizonyos, hogy kivételes lénye a természetnek, egyedi jelenség, amely megkérdőjelez minden szabályt és meghatározást. A tudósok elképedve állnak az elemi részecskék váratlan, mondhatni szeszélyes viselkedése előtt, de ugyan hol maradnak e fizikai rendellenességek Nero vagy Assisi Szent Ferenc lelki és erkölcsi különbségeitől? Az egyes országok történelme, akárcsak az egyéneké, bővelkedik a szabálytalan és furcsa eseményekben, s egyáltalán: mi más az antropológia, ha nem épp a másokétól eltérő szokások és hajmeresztő rítusok leírása? A társadalmak viselkedése éppoly kiszámíthatatlan, mint az egyéneké, s emiatt a szociológusok – a legnagyobbakat is beleértve – be nem igazolódott jóslatainak gyűjteménye terjedelmesebb és lenyűgözőbb, mint az asztrológusoké vagy a látnokoké. A történelem tele van össze nem illő, egymásnak folyton ellentmondó tényekkel, melyeket az akarattalan, perverz, ámde kétségtelen humorérzékkel megáldott idő sorakoztat egymás után.

Amikor Indiában voltam, elképedve szemléltem hinduk és muzulmánok állandó perlekedését, és sokszor föl tettem magamnak ugyanazt a kérdést: vajon miféle történelmi katasztrófa vagy balvégzet ítélte együttélésre egyazon társadalomban két olyan nyilvánvalóan összeférhetetlen vallást, mint a hinduizmus és a mohamedanizmus? Hogy az egyistenhit legtisztább és legelvakultabb formája jelen legyen abban a civilizációban, amely a legbonyolultabb politeizmus bölcsője, nos e tény szememben valamiféle közönynek vált bizonyítékává, a közönynek, mellyel a történelem kitermeli ellentmondásait. De az is igaz, hogy a hinduizmus és az iszlám indiai ellentétén cseppet sem illett volna meglepődnöm, s máig sem értem, hogyan feledhettem el: mexikóiként, aki voltam (s vagyok) magam is egy legalább annyira különleges ellentmondást testesíték meg: Mexikó és az Egyesült Államok ellentmondását.